

Gáll Erwin

A 12. SZÁZADI MAGYAR KIRÁLYSÁG  
ÉS A CSÍKI-MEDENCE  
(II. rész)

– Válaszféle Botár István barátomnak –

Kissé szokatlan címmel olvashatott írást a *Székelyföld* folyóirat júliusi számának olvasója Botár István tollából, mintegy válaszként az áprilisi számban megjelent kritikánkra. Nem lévén – ellentétben csíki barátunkkal – az ironikus metaforák mestere, Botár reakciójára születendő válaszuk címe hasonló, mintegy folytatása az áprilisi lapszámban megjelent írásunknak.

Válaszunkat két részre osztottuk: az első részben a válaszként született cikk struktúrájának elemeiről (sokszor azok hiányáról), valamint a felmerült kérdésekkel foglalkozunk, a második részben pedig kénytelenek vagyunk reagálni Botár István barátunk néhány gondolatára.

1. RÉSZ

Botár István válaszcikke kapcsán elsősorban azt szeretnénk megjegyezni, hogy egyértelműen a sietség számlájára írható az a tény, hogy a cikke nem tartalmaz tudományos jegyzetapparátust. Azért tartjuk ezt fontosnak, mert az állítások ellenőrzése másképpen nem történhet meg.<sup>1</sup> Másrészt olyan magyarázatokat is találunk Botár írásában, amelyek szerintünk nem állják meg a helyüket (később minderre kitérünk). Ha a dolgozat tartalmazott volna jegyzetapparátust, a szerző kénytelen lett volna még egyszer elolvasni, átrágni a leírt szövege tartalmát. Ugyanakkor, mivel kritikánk módszertani problémákra is megpróbálta felhívni a figyelmet, érthetetlen, hogy Botár miért a kutatói oldala felé irányítja az olvasót, hiszen kritikánkra azért is kerítettünk sort, hogy csíki kollégánk kifejtthesse a régészeti kutatásaiban alkalmazott módszertanát. Számunkra úgy tűnik, hogy egyrészt a „retrospektív” módszert preferálja, másrészt „túlhistorizálja” a régészeti leletanyagot. Módszertanának kifejtését mellőzve, csak annyit

---

1 Ugyanakkor a tudomány bulvárosodása sem lehet célja egyik szakembernek sem.

említett meg, hogy senki sem időutazó, tehát ő sem az. Ugyanakkor, az *academia.edu*-n található kutatói oldalán meglevő cikkek, írások egyikében sem fedezhetjük fel dolgozatai munkafilozófiájának módszerét.

*1.1. Módszertani probléma: a régészeti forrás és ennek interpretációs lehetőségei. A „nyugatosodás”: migráció és/vagy akkulturáció/kultúrtranszfer?*

Az első és a legfontosabb disszonancia Botár István szemléletében maga a régészeti forrás értelmezésének lehetősége. Meddig mehetünk el a régészeti forrás kiaknázásával, illetve egyáltalán mit láthatunk a régészeti forrásban, milyen következtetésekre használhatjuk fel? Szemléletünk valószínűleg abban különbözik lényegesen Botár felfogásától, hogy e sorok szerzője számára a régészeti forrás elsősorban kultúraszociológiai jelenségek kutatására alkalmas, ugyanakkor kérdéses marad ennek kultúrtörténeti jelentősége, felhasználhatósága. Számunkra a régészeti forrás elsősorban nem történeti események, folyamatok rekonstruálására alkalmas, hanem társadalmi jelenségek, evolúciók, gazdasági összefonódások, kultúrtranszferek, közösségek közötti kapcsolatok, hatalmi hálózatok lenyomatát nyújthatja. Az anyagi kultúra elemei, mint régészeti források, elsősorban nem kulturális válaszfalakat jelentenek, hanem éppen fordítva: kapcsolatokra, összefonódásokra, kereskedelmi hálózatok bonyolult, illetve ezek mikro- vagy makroregionális jellegére hívhatják fel a figyelmet. Erre – nagyon sok példa közül – talán a legjobb az úgynevezett líra alakú csatok kérdése. Ezt a tárgytypust régebben (még a '70-es években) a „magyar etnikai elem”<sup>2</sup> sajátosságaként értékelték. De Schulze-Dörlamm nagy gyűjtésétől kezdve kiderült, hogy Skandináviától Kelet-Európán át egészen az Urálig kimutathatóak.<sup>3</sup> De ez mondható el például a sokáig magyarnak tartott körte alakú kengyelekről, veretes övek különféle elemeiről vagy éppen a magyarnak tartott nyílcsúcsokról,<sup>4</sup>

2 Pl. Harhoiu, R.: O cataramă în formă de liră descoperită la Târgșor. In *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*. București, 1972, 23/3, 417–425.

3 Schulze-Dörlamm, Mechtild: Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken. In *Jahrbuch des Römisch-Germanische Zentralmuseums Mainz*. Mainz, 1988, 35/2, Abb. 6, Liste 5. Ezzel kapcsolatban pl. l. még: Lavysh, Kristina A.: Selected elements of East European nomadic cultures (10<sup>th</sup>–15<sup>th</sup> centuries) on the territory of the present-day Belarus. In *Acta Eurasistica. Studies on the Eurasian Nomadic Societies and Their Relations with the Outside World*. 1., 2013, 105–143.

4 Schulze-Dörlamm, Mechtild: *í. m.*, Abb. 3, abb. 9, abb. 13; Maryksin, Denis –

szablyákról is,<sup>5</sup> amelyek valójában az Eurázsia óriási területein elterjedt 9–10. századi anyagi kultúra jellegzetes példányai. És a példák véget nem érő sorát lehetne idézni. Talán a legjobb példa arra a kérdésre, hogy mit jelent az anyagi kultúra: kapcsolatokat, összefonódásokat vagy pedig népi, etnikai, nemzeti határokat, elhatárolódást? Evidencia: az első lehetőségnek van/volt realitása.

Nemcsak az emberi közösségek, hanem a tárgyak is úgymond vándoroltak és vándorolnak, ezekkel együtt pedig az ezeken megtalálható díszítések, jelképek, szimbólumok is. Átvételüket a legtöbb esetben egyszerűen az emberi szubjektív tényező határozta meg. Mély kultúr-antropológiai igazságra utalnak Arany János sorai: „Száll a madár, ágrul ágra, Száll az ének, szájrul szájra”.<sup>6</sup> Nemcsak maguk a tárgyak, hanem a szimbólumok, jelképek is „vándoroltak”, az emberek úgy adták át egymásnak az ismereteiket, szellemi értékeiket, miként a madarak szállnak ágról ágra. Mindezen szellemi és anyagi értékek, illetve ezek előállításának ismeretének elterjedését (legyen az tárgy, szimbólum, jelkép vagy dísz) a karácsonyfán egymás után felgyúló izzósorként képzelhetjük el.<sup>7</sup> Nem kell feltételeznie mindig közösségek migrációjáról beszélnünk egy adott tárgykategória kapcsán. Természetesen az ellenkezőjét sem állítjuk, vagyis: minden esetben/minden esetet a saját kontextualitásában, saját világában szükséges vizsgálni.<sup>8</sup>

Kruglov, Evgenij: Oghusische Bestattungen in der Nähe der Siedlungen Karasu und am See Sor-Ajdyn in Westkasachstan. In Stöllner, Thomas – Samašev, Zajnolla (Hrsg.): Unbekanntes Kasachstan Archäologie im Herzen Asiens. In *Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau-Museums Bochum vom 26. Januar bis zum 30. Juni 2013*. Bochum, 2013, II. kötet, 913–922; Langó, Péter – Patay-Horváth, András: Hungarian Belt – Bulgarian Belt – Some Notes on the Distribution of Ribbed Belt Mounts. In Bollók, Ádám – Csiky, Gergely – Vida, Tivadar (Eds.): *Zwischen Byzanz und der Steppe. Archäologische und historische Studien Festschrift für Csanád Bálint zum 70. Geburtstag/Between Byzantium and the Steppes. Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday*. Budapest 2016, 433–468.

5 Yotov, Valerij: A note on the „Hungarian sabers” of medieval Bulgaria. In Curta, Florin (Ed.): *The Other Europe in the Middle Ages Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*. Leiden–Boston, 2008, 327–338.

6 Arany János: *Rege a csodaszarvasról*.

7 Az már a régészet újabb kérdései közé tartozik, hogy jelenségek, tárgyak, díszek, szimbólumok elterjedését miképpen sikerül modellezni korszakról korszakra. Milyen törvényszerűségek létezhetnek és főleg milyen törvényszerűségek nem létezhetnek egy adott korszak régiójának régészeti leletanyagában. Ebből a szempontból teljesen újszerű a Kárpát-medencei régészetben Váczi Gábor módszertani elemzése: Váczi G: A hálózatelemzés régészeti alkalmazásának lehetőségei a késő bronzkori fémművesség tükrében. In *Archeológiai Értesítő*, 139. 2014, 261–291.

A Botár által emlegetett „körömbenyomásos, hullámvonalköteges” edényeket (104–105. oldal), amelyek Kelet-Közép-Európában mindenfelé előfordulnak, „nyugatinak”, „keletinek”, „északinak” vagy éppen „délinek” meghatározni fölösleges, mert egyrészt ezek a terminológiák pontosan nem definiáltak (meg kellene határozni, hogy mi is a „keleti” „nyugati”, „északi” vagy „déli”), másrészt meg el kellene választani a formát, a technológiát és a díszítéseket, ezek „eredetének” meghatározási kísérlete értelmetlen és reménytelen *kultúrhistorizmus*. A Botár által emlegetett edényművesség „származását” – mivel egy civilizációs szintnek felel meg, amely az egész Kelet-Közép-Európát jellemezte – nem tartjuk kimutathatónak. Mindazonáltal egyes díszítési technikák, mint pl. a fogaskerek/rádliminta, valószínűleg a karoling területekről származó kultúrtranszfer eredményei lehetnek,<sup>9</sup> azonban e díszítés keltezése távolról sem egységes, példának okáért az Erdélyi-medencében a 11. századtól kezdődően egészen a 14. századig ismerjük. A keltezés kérdésére, mint módszertani problémára, még visszatérünk. Az viszont bizonyos, hogy olyan kulturális elemekről, mint a kézi korongolt, körömbenyomásos vagy éppen hullámvonalköteggel díszített edények, annyit tudunk mondani, hogy a Kárpát-medencében részben már a 7–8. századból ismerünk hasonló technológiát (lassú korong), illetve díszítéseket (hullámvonalköteg díszítés), következésképpen magát a kérdést azért tartjuk megválaszolhatatlannak a 12. század kapcsán, mert e technológia és díszítésmód a korszakunknál sokkal korábban ismert a Kárpát-medencéből, vagyis a mi szempon-tunkból nem mérvadó.

Ezzel természetesen nem akarunk átesni a ló túloldalára: az *anti-migracionista* elmélet minden egyes helyzetre vonatkoztatva hasonlóképpen egyoldalú szemlélet. Hiszen a népességi mobilitást végképpen illogikus lenne kizárni a régészeti anyag értelmezési lehetőségei és keretei közül.<sup>10</sup>

8 Éppen ezért a régészetben az utolsó évtizedben elsősorban a kontextuális elemzések kerültek előtérbe.

9 Takács Melinda: Megjegyzések a X–XI. századi telepkerámia keltezési lehetőségeiről egy nyírségi település kapcsán. In *Jósa Andás Múzeum Évkönyve*, 40., 2013, 56–58.

10 L. erre például Alexandru Niculescu kollégánk kitűnő kritikai elemzését. Niculescu, Alexandru: Adio migrații? In *Studii și cercetări de istorie ceche și arheologie*. București, 2014, 65/1–2., 77–84.

Azt a jelenséget, amelyet mi 12. századi „nyugatosodás”-nak<sup>11</sup> nevezünk, az olvasók is ismerik, mint személyes tapasztalatot: csak arra kell gondoljanak, amit átéltek/átéltünk 1990 után: a nyugati, valójában már inkább amerikai civilizáció tárgyi elemeinek<sup>12</sup> Kelet-Európában való elterjedését százalékarányban nagyon kis mértékben írhatjuk népességi migrációk számlájára, inkább a kultúraváltás kategóriájába tartozik. A folyamat hasonló jellegű lehetett a 12. századi Kárpát-medencében is. A Botár által is megemlített „nyugatosodás” elsődleges jellegzetessége egyértelműen a nyugati kereszténységgel kapcsolatba hozható *templom körüli temetők*.<sup>13</sup> A női hajviseletben olyan speciális elemek előfordulása kapcsán mertünk földrajzi, és ezzel szorosan összeköthető kulturális eredetről (divat elterjedéséről) beszélni, mint például a *hajtű*.

Ezen elemek divatba kerülésével kapcsolatban úgy hisszük, hogy Nyárádi Zsolt barátommal elég biztosan kimutattuk ezek Nyugat-Európa területéről való származását (számos, nemcsak régészeti példával illusztrálva),<sup>14</sup> illetve azt is, hogy ezek elsősorban – de nemcsak! – a 12. század női viseletét jellemzik. Ugyanakkor a specifikusan elhatárolható elemek kapcsán nem migrációról, hanem az akkulturációs jelenségek tárgykörébe integrálható „nyugatosodás” kultúrjelenségéről beszéltünk az Erdélyi-medence kapcsán. Tettük mindezt az egész romániai migracionista régészet ellenében.<sup>15</sup>

11 Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: The „westernisation” of the Transylvanian Basin. Migration and/or acculturation? Wearing hairpins in the 12<sup>th</sup> century Transylvanian Basin. In: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu/Journal of the Zagreb Archaeological Museum*, 48., 2015, 85–120.

12 Sassen, Saskien: *Elveszített kontroll? Szuverénitás a globalizáció korában*. Budapest, 2000, Helikon Kiadó, 33–39.

13 A templom körüli temetők kialakulásának késő antik és kora középkori fejleményéről kitűnő összegezést nyújt Bollók Ádám: A keresztények temetkezései és a keresztény temető a késő ókor és a kora középkor évszázadaiban. In Tóth Endre – Vida Tivadar – Takács Imre (szerk.): *Szent Márton és Pannónia. A kereszténység a római világ határán*. Pannonhalma–Szombathely, 2016, Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 113–122.

14 Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: The „westernisation” of the Transylvanian Basin. Migration and/or acculturation? Wearing hairpins in the 12<sup>th</sup> century Transylvanian Basin. In *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu/Journal of the Zagreb Archaeological Museum*, 48., 2015, 85–120. Hogy a divat maga mediterrán, antik eredetű, azt a hajtűk egyiptomi vagy éppen római kori használata bizonyítja. L. pl.: Bartus Dávid: Roman Bone Hairpins With Golden Head. *ANODOS. In Studies of the Ancient World*, 8., 2008, 35–44.

15 E kérdés kapcsán l. az idézett tanulmányunkat: Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: *i. m.*, 103–105.

Éppen ezért a Magyar Királyság kultúrteréről – mint specifikusan elhatárolható (régészeti) realitásról – nehezen beszélhetünk, sokkal inkább a nyugat-európai keresztény kultúrtér fokozatos keleti irányba való előretörése eredményének tekinthetjük.<sup>16</sup>

Botár ezen írásában (is) konkrét tanúbizonyságot tesz arról, hogy a régészeti anyag kapcsán tartózkodik a kultúrtranszferek lehetőségének mérlegelésétől – magyarán a specifikus kultúrtörténeti módszeren való túllépés lehetőségétől. A minden tiszteletet megérdemlő munkásságának köszönhetően számos 12–13. századi település nyomait ismerjük a Csiki-medencéből (pl. az előbb említett rádlimintás kerámiák töredékeit Vacsárcsiból). És itt éppen csiki kollégánk kellett volna megfogalmazza a következő kérdést: vajon e telepek nyomait mindenképpen csak a nyugati irányból történő népességi *migráció* vagy éppen az előbb emlegetett *akkulturáció*, *anyag*i kultúra *elemeinek átvétele*, vagy éppen a *strukturális integráció* számlájára (is) írhatjuk? Nem a túlzott politikai-történeti síkon való gondolkodása miatt értelmezte-e a régészeti leletanyagot? Mert a rendelkezésre álló, többé-kevésbé a 12. vagy a 13. századi településre utaló (a legtöbb esetben terepbejárásból származó) leletanyag többet nem enged(ne) meg.

Ugyanakkor szükséges megjegyeznünk, hogy a *migrációs* elmélet a kisméretű ásatások, illetve terepbejárásokból származó leletanyag

16 A Nagy Károly frank uralkodó (768–814) nevével fémjelzett Karoling-rendszer volt az első, amely a kontinens nyugati felében kialakult politikai-gazdasági és katonai hatalmat Európa keleti része felé kezdte kitolni, és amely a 8. század végére és a 9. század elejére elérte az Avar Kaganátus nyugati határzónáját. Ezzel szorosan együtt beszélhetünk a Karoling-kori reneszánszról, ami egyet jelentett az egyház által működtetett iskolarendszer kialakulásával, illetve a Karoling kultúra kiterjedésével. A nyugati, keresztény Európa a Szent Agoston filozófiáján alapuló keresztény szellembe burkolt értékrend, a hit, illetve a kereszténység zászlaja alatt kezdte el politikai, kulturális, egyházi és gazdasági terjeszkedését. Más kérdés, hogy a 9. századi Kárpát-medencében, a térség politikai megosztottságának következtében a Karoling kezdeményezés sikertelen maradt. Ez a nyugat-kelet irányú terjeszkedés nagy szerepet játszott egyebek között a későbbi Magyar Királyság kialakulásában. Mint látjuk, itt alig beszélhetünk népekről, hanem hatalmi hálózatok, struktúrák kiterjesztéséről. Ha így tennénk fel a kérdést, a „kik voltak” szekundáris, másodlagos szerepet kapna. A Kárpát-medencei *nyugatiasodás* bevezető akkordja az Avar Kaganátus szétesése utáni kor. E kérdéshez alapvető: Szőke Béla: A Kárpát-medence a honfoglalás korában (Politikai, kulturális és etnikai előfeltételek). In Wiczorek, Alfred-Hinz, Hans-Martin (Szerk.): *Európa közepe 1000 körül*. Stuttgart, 2000, Theiss, 133–135.; Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében*. Budapest, 2014, Magyar Nemzeti Múzeum.

esetében módszertanilag azért kérdéses és veszélyes, mert az értelmezés kereteit az ún. *retrospektív* és a *vegyes érvelés* határozza meg, vagyis nagymértékben a történeti adatokat a régészeti anyaggal próbálja alátámasztani és fordítva, a régészeti anyagot a történeti forrásokkal.<sup>17</sup> Ebben az esetben is ez a helyzet.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nem történhetett/történt *nyugati migráció* a 12. és a 13. században a Csiki-medence felé, csakhogy mindennek a régészeti bizonyítékai távolról sem egyértelműek: pl. teljes mértékben a kutató szemléletmódjától függ, hogy a rádlimintás kerámiát egy adott népesség migrációja jeleként vagy éppen kultúrtranszferként értékeli. Azonban ha migrációként értékeljük, akkor meg kellene magyaráznunk, hogy ez a díszítés hogyan jutott el Kelet-Közép-Európa majdnem minden pontjára. Óriási migrációs jelenségnek lehetnénk tanúi – csakhogy erre semmi más jel nem utal.

Egyértelműsíthetjük: a rádlimintás kerámia, akárcsak a körömbenymós mintázatú kerámia, számos szakirodalmi utalás alapján a nyugati, Karoling területek edénművességének exportjaként értékelhető díszítésmód, ami nemcsak a Kárpát-medencére, hanem egész Kelet-Közép-Európára jellemző. Következtetésképpen ezen leletek kapcsán inkább egyszerűen *kultúrtranszferek* lehetőségével kellene számolni, így elkerülhető lenne a régészeti leletanyag bizonytalan „historizálása”.

Leszögezhetjük: a telepekre utaló leleteknek *migrációs* értelmezése – vagyis Botár szerint „magyar” betelepülés nyugati irányból – az írott források nyomása és hatása alatt történt (a telepleletek jellegükből kiindulva ilyen következtetésre egyáltalán nem használhatók fel). Ha – játszunk el a gondolattal amolyan őskori régészként! – nem állnának rendelkezésünkre a későbbi korokból megkérdőjelezhető írott források (amelyek alapján szokás visszakövetkeztetni a korábbi állapotokra), nem biztos, hogy nem jutna-e bármelyik szakember homlokegyenest más következtetésre: pl. arra, hogy az e területen (általánosan pedig egész Kelet-Közép-Európában) megjelenő kerámia egyszerűen kultúrtranszferek számlájára írható, nem pedig népességi migrációk „hullá-

17 Ahogyan figyelmeztet Sebastian Brather is, a kutatás hiányosságai sokszor preconcepciós eredményekhez vezetnek. Ez esetben is ez a helyzet. Brather, Sebastian: „Etnikai értelmezés” és struktúra-történeti magyarázat a régészetben. In *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. Budapest, 2006, 42–43.



*maira*”.<sup>18</sup> Következtetésképpen kapcsolatot látni és láttatni a kerámia-anyag és a népesség nyelve, identitása között eléggé veszélyes, ez az, amire egyértelműen a „*vegyes érvelés*” féle gondolkodás-kategóriát használják (107. oldal: „*milyen nyelvű, hitű népessége telepedett le az Olt forrásvidékén és hozta létre katolikus egyházszervezethez tartozó templom-hálózatát és magyar nyelvű helynévanyagát?*”).

Más lehet a helyzet a temetőkkal, bár ezek esetében is egy adott szokás feltűnése nem jelenthet feltétlenül egy adott irányból – ebben az esetben nyugati irányból – történő migrációt. Immár a Csíki-medencében is regisztrált *antropomorf alakú sírgödrök* megjelenését a román régészetben *német ajkú népesség migrációs bizonyítékaként* tekintik. Ennek kontinentális elterjedése alapján mutattunk rá egyrészt ennek „nemzetközi” voltára (Svédországtól Portugáliáig, illetve a Korfu szigetektől, illetve Lengyelországig követhetők immáron a kora középkortól),<sup>19</sup> másrészt ennek az „elméletnek” is igencsak *izolacionista* jellegére. Ebben az esetben sem *migrációkról*, hanem *akkulturációkról* vagy a temetkezési „divatban” történő átvételekkel állunk szemben.

Ezzel ki is fejtettük a véleményünket e kérdéssorozat kapcsán: meglátásunk szerint a régészeti leletanyag értékelésében túl nagy szerepet játszottak (Botár esetében is) a politika-történeti (pre)konstrukciók, amelyek eredményeképpen e régészeti leletanyag köré történeti konstrukciót sikerült szőni.<sup>20</sup> Szükségszerűen adódik a kérdés: a Csíki-medencében a primér források közlésén túl nem lehetséges más jellegű interpretáció, csakis a *vegyes érvelés*en alapuló történeti jellegű elméleti (re)konstrukció?

18 Elgondolkodtató kellene legyen az is, őskori tanulmányok egész sora értekezik arról, hogy az anyagi és szellemi kultúrák elterjedése a legtöbb esetben csak kisebb mértékben tehető a migrációk számlájára, sokkal inkább az *akkulturációknak, kultúra- vagy divatváltásoknak* tudható be.

19 Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: *i. m.*, 100–105., Fig. 4. Hasonlóképpen szkeptikusan és kritikusan értékelte Benkő Elek is ezt a kultúr-historikus szemléletből fakadó elméletet. Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012, MTA BTK Régészeti Intézet, I. kötet, 63.

20 Mindez amolyan válasz is Botár azon mondatára, hogy „...nem számoltam olyan társadalmi és szociálpszichológiai jelenségekkel, mint az akkulturáció, asszimiláció, integráció.” Botár: *i. m.* 103.



*1.2. Magyar Királyság és a Csíki-medence: egy kérdéskör margójára*

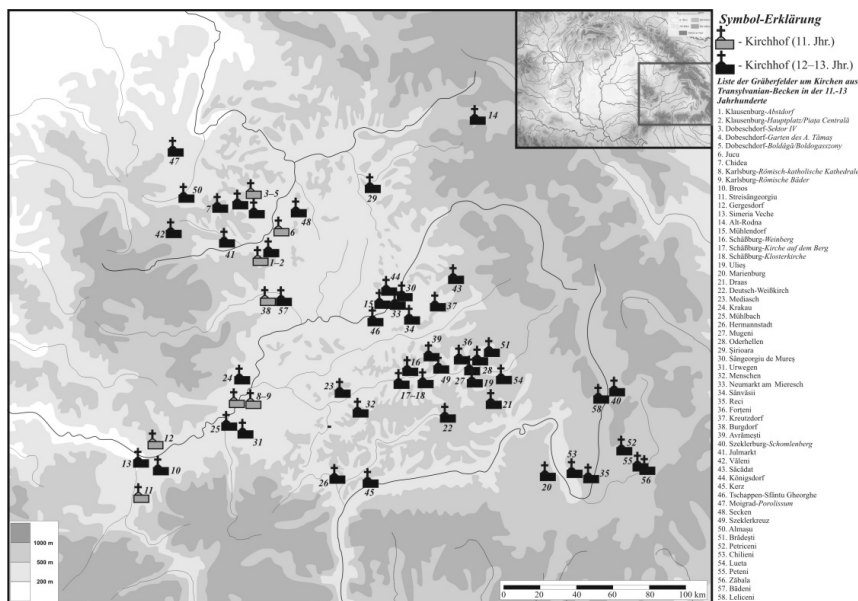
Konzekvenciáink talán ebben a tárgykörben különböznek leginkább Botár István felfogásától. Ahogyan egy másik, egyelőre kiadatlan írásunkban is jeleztük, a régész szakma egyelőre még – ha egyáltalán lehetséges – nem döntötte el, hogy miképpen definiálható a különféle jellegű régészeti forrás. Botárral ellentétben, aki minden 12–13. századi forrást, legyen az település (vagy arra utaló leletanyag?), temető vagy éppen vár, a Magyar Királyság adminisztrációjának a Csíki-medencében való működése régészeti bizonyítékaként értékelt, úgy gondoljuk, hogy ebben az esetben (is) szükséges (lenne) rendszerezni ismereteinket. Például – és ez akár egy kerekasztal-beszélgetés, konferencia témája is lehet(ne) – nem kellene megpróbálni szétválasztani, megkülönböztetni az adminisztrációra utaló régészeti jeleket a terület kontrollálására utaló forrásoktól?

Meglátásunk szerint a Magyar Királyság, mint a nyugati civilizációs keresztény kultúrkörbe tartozó hatalmi struktúra adminisztrációjának egyértelmű jelenlétére csakis a templomok és az ezek köré szerveződött temetők alapján következtethetünk.<sup>21</sup> Más azonosítási elemek, mint pl. a településekre utaló leletanyagok – a fentebb említett jellegük miatt – erre távolról sem elégséges bizonyítékok (a településekre utaló kerámia jellegéről az előbb értekeztünk). Ugyanakkor, ami éppen hiányzik a Csíki-medencéből, az az erre utaló jelek, vagyis ebben a pillanatban a medencében kutatott egyetlen temetőről és templomról sem tudjuk, nem lehetséges azt állítani teljes bizonyossággal, hogy a 12. század vége előttre keltezhető. Természetesen szükséges tekintetbe venni a kutatási stádiumot is, de akkor éppen megfordíthatjuk a kérdést: ha nem áll rendelkezésünkre egyértelmű bizonyíték, akkor nem hibázunk, ha régészeti leletanyag hiányában értekezünk a 12. századról?

Tehát – és ez amolyan válaszféle is Botár Istvánnak (108. oldal) – nem a hajtúk vagy pénzérmék (hiszen pl. Skandináviából is ismerünk kora Árpád kori érméket) alapján következtethetünk a Magyar Királyság adminisztrációs intézményrendszerének jelenlétére, hanem a temp-

21 Erre utaltunk a két éve megjelent cikkünk címében is: Gáll Erwin: The Analysis of Churchyard Cemeteries in Transylvania Basin from the 11<sup>th</sup> – first half of the 13<sup>th</sup> Centuries. On the beginning of institutionalised Christianity. In *Marisia. Studii și Materiale. Arheologie, Istorie, Etnografie*. Târgu-Mureș, 2013, 33., 135–250.

lomok és az ezek köré szerveződött temetők alapján. Következésképpen, a cikkében szereplő térkép egy sajátos félreértelmezés eredménye (108. oldalon levő térkép), amelyet a következő képpel próbálunk korrigálni:



1. kép. A 11–13. századi templom körüli temetők, mint a „nyugatosodás” jelzői az Erdélyi-medencében.

Ugyanakkor kérdéses a várak megítélésének helyzete is, ezek 12. századi keltezése enyhén szólva is ingatag, vagyis ezek esetében – kutatás hiányában – nem látjuk, melyek azok az elemek, amelyek alapján a 12. század vége felé keltezhetnénk őket. A Gyergyó-medencei *Both várát* pedig egyértelműen a 13. század második felére datálhatjuk.<sup>22</sup>

Botárnak a 109. oldalon található patetikus mondata („A Gáll Erwin-i térképezős meghözelítés alapján az expanzióban lévő Magyar Királyság, amely sikeresen szembeszállt a Német Császársággal, a Bizánci Biroda-

<sup>22</sup> Demjén Andrea – Gogáltan Florin: Archaeological Researches in Gheorgheni (Harghita County) and its surroundings (2009–2013, 2015). In *Ziridava. Studia Archaeologica*, 29., 2015, 375–412.

lommal és számtalan külső-belső ellenféllel, elakadt a fenyédi, máréfalvi kapaszkodón...”)<sup>23</sup> ugyancsak erre a szemléletre utal. Nem veszi figyelembe, hogy a Magyar Királysággal sok hasonló elemet mutató Avar Kaganátus kapcsán sem jut senkinek eszébe, hogy a Csíki-medencét a Kaganátushoz kapcsolja, de még a Római Birodalom is megállt a „fenyédi, máréfalvi kapaszkodón”, pedig három kontinensre kiterjedő hatalmi makrostruktúráról beszélünk. Egyszerűen másról van szó, csíki kollégám és barátom sajnálatosan félreértett. Talán világosabban kellett volna megmagyarázzam, mire is gondolok, alább újra megpróbálom.

Elsősorban a kolozsvári honfoglalás kori temetők elemzése során jöttünk rá, hogy ezek jó néhány esetben pontosan a régi római út mentén vagy azok közelében kerülnek elő, amelyet nem lehet a véletlen számlájára írni, vagyis az Erdélyi-medence elfoglalásakor a magyarok a korábbi központokat, az egykori római településeket, az ősi úthálózat útkereszteződéseire mentén elhelyezkedő, stratégiai fontosságú helyeket szállták meg (hasonló megfigyelések tehetők Gyulafehérvár esetében is). Ebből a szempontból az Erdélyi-medencében épített egykori római utak, valamint romos központok léte és fontossága egyértelműen befolyásolta a honfoglalás kori katonai megszállást.<sup>23</sup> Ezenkívül a kutatott régióink közül elsősorban a kolozsvári mikrorégió temetőinek esetében (Kalevala utca, Szántó utca és Zápolya utca) a fegyveres és lovas temetkezések olyan koncentrációja mutatható ki, amely csakis egy aktív fegyveres réteg másvilági jelképrendszerével, felfogásával hozható kapcsolatba. A mai város III. és IV. teraszán feltárt 10. századi temetők topográfiai helyzete, a környék 10. századi tájképéből való kiemelkedése egyértelműen kapcsolatban lehetett e közösségek státusával és a temetkezési kultúra révén a környék más közösségei felé intézett hatalmi propagandával. E temetők egy fontos római út mentén kerültek elő, ami alapján joggal gondolhatunk arra a tényre, hogy még

23 Nemcsak az Erdélyi-medence, hanem Pannonia kapcsán is hasonló megfigyelést tett Falko Daim is: „...Pannonia offered a certain infrastructure...” („...Pannonia egy bizonyos infrastruktúrát biztosított...”)<sup>23</sup> „...there was the network of Roman roads, which presumably could still be used extensively...” („...még létezett a római úthálózat, amely feltehetően még széleskörben használható volt...”)<sup>23</sup> Daim, Falko: Avars and Avar Archaeology. An introduction. In Goetz, Hans-Werner – Jarnut, Jörg – Pohl, Walter: *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden–Boston, 2003, Brill, 469.

a 10. században is beszélhetünk a római korszak infrastrukturális kontinuitásáról.<sup>24</sup> Hasonló, makroregionális észrevételeket tehetett Vida Tivadar is az avar kor kapcsán: a Kárpát-medencei régiók elfoglalásakor az avarok – akárcsak más Kárpát-medencei területek esetében – a korábbi központokat, az egykori római településeket, az ősi úthálózat útkereszteződése mentén elhelyezkedő stratégiai fontosságú helyeket szállták meg.<sup>25</sup> Ha térképre vetítjük akár az avar kori, akár a honfoglalás kori, akár a kora Árpád kori teljes biztonsággal keltezett lelőhelyeket, ha nem is teljes mértékben, de nagyrészt követik a volt római provincia területét. Míg a késő avar kori Erdély esetében a legkeletibbnek számítható *avar jellegű és hagyományú* lelőhely a Medgyes melletti Baráthely, addig a honfoglalás kori Erdély esetében mindmáig egyetlen leletet sem ismerünk a Marostól nagyobb távolságra keleti irányban. 11. századi pénzt egészen I. Lászlóig mindaddig a Marostól keletre nem találtunk,<sup>26</sup> ami e sorok szerzőjét elgondolkodtatja. Reméljük, hogy nemcsak minket.

Ugyanakkor egyáltalán nem állítottuk azt, hogy Baján kagánnak vagy éppen Árpádnak történeti ismeretei voltak a római provinciáról, azonban a földrajzi realitásokon túl egyszerűen alkalmazkodtak a még – akár területjelzőként is használható – volt római infrastruktúrához (a területjelzők hasonlóképpen jelen vannak a styeppen is). Így azt a kérdést tesszük fel Botár Istvánnak: *nem elgondolkodtató, hogy a Római Birodalom intézményrendszerei szempontból megállt Fenyédnél?* Szabó Ádám régész-kollégánk véleménye szerint eléggé egyértelműen a Csíki-medence is a Római Birodalom fennhatósága alatt állt, ez azonban távolról sem azt jelentette, hogy a római provincia része volt.<sup>27</sup>

Azt gyanítjuk a Magyar Királyság esetében, hogy körülbelül a 12. század közepe-második fele (nagyjából III. Béla uralkodása) lehetett az

24 Gáll Erwin: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei* 6. Szeged, 2013, Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, I. kötet, 826–831.

25 Vida Tivadar: „...Kérték, hogy Pannóniában lakhassanak”. Az avarok letelepedése. In Anders Alexandra – Szabó Miklós – Raczy Pál (szerk.): *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*. Budapest, 2009, 107.

26 Gáll Erwin: *i. m.*, 273–274., 276. kép.

27 Köszönettel tartozom Szabó Ádám, csíki származású kollégámnak és barátomnak szóbeli észrevételéért.

az időpont, amikor a királyság elitjének hatalmi ambíciói, együtt más szociológiai jelenségekkel (pl. demográfiai növekedés?), oda vezettek, hogy adminisztratív szempontból új területeket szerveztek meg, integráltak a királyságba, párhuzamosan a nyugati *hospes* népesség kelet irányú migrációjával együtt. Mindezt talán a legvilágosabban Fügedi Erik szavai illusztrálják: „...*e folyamatban két partner vett részt: Magyarország és Nyugat-Európa. Európa kitágult, magához vonzotta a Kárpát-medencét*”.<sup>28</sup> Körülbelül e korszakra – III. Béla uralkodása, annak is a második fele – keltezhetjük azt az adminisztrációt, plébánia-hálózatot, amely létrejöhett a Csíki-medencében.<sup>29</sup>

### 1.3. A régészeti leletanyag keltezésének kérdéséről

A régészeti kutatások egyik fontos célja volt és maradt a leletanyag korának meghatározása, amire a régész szakma sok más módszer mellett (rétegtan, 14C) legtöbbször a tárgykategóriák tipológiai sorozataiból (forma, díszítés, stílus) kidolgozható relatív kronológiát részesítette és részesíti előnyben.<sup>30</sup> Sok szempontból továbbra is érvényben maradt az a módszer, hogy egy tárgy relatív keltezésének a legjobb módja az, ha összevetjük egy már jól kidolgozott tipológiai rendszerből ismert másik tárggyal/tárgyakkal. Ez az elsöre egyszerűnek tűnő módszer könnyen alkalmazható kortól és tértől függetlenül. Első látásra...

A Csíki-medence temetőinek jelenlegi kutatási stádiuma sajnálatosan nem engedi meg az olyan módszerek használatát, mint a *gyakorisági*, vagy a *kontextuális* szeriáció,<sup>31</sup> következésképpen a szakember helyzete ezért igen nehéz.

28 Fügedi Erik: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest, 1981, Magvető Könyvkiadó, 401.

29 Ebből a szempontból tanulságos számunkra, hogy Benkő Elek is a „13–14. századot” használja, mint kötete egyik alfejezetének címét. Benkő Elek: *i. m.* 125–138. Ugyanakkor Benkő a *Székelyföld története* I. kötetében 12–13. századról beszél. Benkő Elek: *Székelyek a középkori Magyar Királyságban*. In Benkő Elek – Oborni Teréz: *Székelyföld története I.* Székelyudvarhely 2016, 234.

30 A tipológiai módszer első kidolgozója a svéd Oscar Montellius volt. Leghíresebb műve: Montellius, Oscar: *Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien*. Braunschweig, 1900, F. Vieweg and Son.

31 Renfrew, Colin – Bahn, Paul: *Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 115–117.

1.3.a. Az ékszerek keltezése kapcsán az a sajátos gond merül fel, hogy mivel divatelemekről van szó, pontos kronológiai behatárolásuk lehetetlen. Egyrészt, mert a divat elemeinek, például egy ékszertípusnak az elterjedése nem annyira gyakorlati kérdés (mint pl. a fegyverek esetében), hanem szociálpszichológiai jelenség. Ugyanakkor vannak tárgytípusok, amelyek különféle okok miatt gyorsan eltűnnek a divatból, illetve vannak hosszú időn át használt ékszertípusok. Éppen ezért az ékszerek ezen csoportja használatának kronológiai görbéje nehezen megvonható, illetve minden esetben a kontextus alapján szabad keltezni. Nem kell elfelednünk, hogy egy tárgy használata akkor is teljesen egyén-, illetve (mikro)közösségfüggő volt, tehát minden esetet külön-külön kell megvizsgálni. A régészeti leletanyagot először is saját kontextusába lehet, kell, szabad keltezni.

Botár keltezéseit azért lehet/kell kritizálni, mert mindezzel ellentétes módszert választott, illetve félreértelmezett – egyértelműen akarátán kívül – különféle datálásokat. Ebből a szempontból mintegy jelképes a Csíksomlyó 10. sírjából előkerült S végű hajkarika keltezése. Botár szerint az analógiák alapján a 12. századra keltezhető. A keltezés kapcsán e sorok szerzőjének a dobokai hajkarikák keltezését is felhasználta – sajnálatosan teljes mértékben félreértelmezte, akárcsak a 2013-as összegző cikkünkben levő elemzésünk észrevételeit is –, ha jól értettük a mondatait, akkor a hajkarikák keltezését ezek méretei alapján képzelel: a korábbiak a kisebb, a későbbiek pedig a nagy méretűek. Amikor előző vitairatunkban azt írtuk (idézve azokat a műveket, amelyek ezzel a kérdéssel foglalkoznak), hogy Botár látásmódját jelentős mértékben meghatározza a retrospektív szemlélet (ami viszont nagyrészt a 18–19. századi „*evolucionista*” szemlélet eredménye), akkor éppen erre gondoltunk. Ez a szemléletmód a mai napig fellelhető számos régész írásában. Hogy ez nem helyes, azt sírleletek óriási mennyiségével lehet bizonyítani. A cikk bevezető részében már említettük, hogy mivel Botár írása nem tartalmaz jegyzetapparátust, nem tudjuk leellenőrizni az általa idézett dobokai hajkarikákkal kapcsolatos keltezés eredetét, ugyanis jómagunk soha nem kelteztük hasonló módon sem a dobokai, sem a más lelőhelyekről származó hajkarikákat.<sup>32</sup> *A Doboka-IV. vártérség hajkari-*

32 Gáll Erwin: *Doboka-IV. vártérség templom körüli temetője. Régészeti adatok egy észak-erdélyi ispáni központ 11–13. századi fejlődéséhez*. Kolozsvár, 2011, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 40–41.

káit (és összességében a temetőt) nem a méretük, hanem a sírokból előkerülő pénzermék kontextusa alapján kezeltük a 11. század végétől (Huszár 41a Könyves Kálmán érme a legkorábbi) a 13. század első feléig.<sup>33</sup> A temető e korszakra való pontosabb kelezésében azonban semmilyen szerepet nem játszottak sem a kis-, sem a nagy-, sem pedig az óriásméretű hajkarikák. Elég furcsa is lett volna, hiszen egyes sírokban a kisméretű hajkarikák együtt kerülnek elő a nagyméretű vagy az úgynevezett óriásméretű (*giant size*) példányokkal. Az óriásméretű hajkarikákról (4,2–6,0 cm) sejteni lehet (de nem neveznénk bizonyítottnak!), hogy csak a 12. század második felétől kerülnek divatba, azonban ez távolról sem jelenti azt, hogy a kisméretű hajkarikák eltűnnek a viseletből, illetve hogy ezek megjelenése kapcsán valamilyen „fejlődési” típusú sorrendet kellene elképzelni – amolyan „*evolucionista*” módra.

A Botár által idézett 12. századi analógiák (Petőfalva, Zabola) problematikája is bonyolultabb,<sup>34</sup> ugyanis a petőfalvi és zabolai S végű hajkarikák csakis a saját kontextusukban kelezhetők. E két temetőben felbukkanó jelentős mennyiségű pecsétgyűrű leletanyag kapcsán azonban nem véletlen, hogy olyan szakember is, mint Benkő Elek a 13. század közepe tájára, pontosabban a tatárjárás idejére kelezi a két temető utolsó fázisát, tehát szó sincs arról, hogy mindez „12. századi” lenne, ahogyan értelmezte Botár István (106. oldal).<sup>35</sup>

Nemrég Vargha Mária kolléganőnk lényeges részt szánt mesteri dolgozatában ennek a problémának, amelyben megállapította, makroregionális elemzés eredményeképpen, hogy az S végű hajkarikák a 10–11. századtól kezdődően használatban voltak, egészen a 14. századig. Az egyes darabok kelezése pedig csakis a saját kontextusukban történhet meg.<sup>36</sup> Az S végű hajkarikáknak egészen a 14. századig

33 Gáll Erwin: *i. m.*, 45–47.

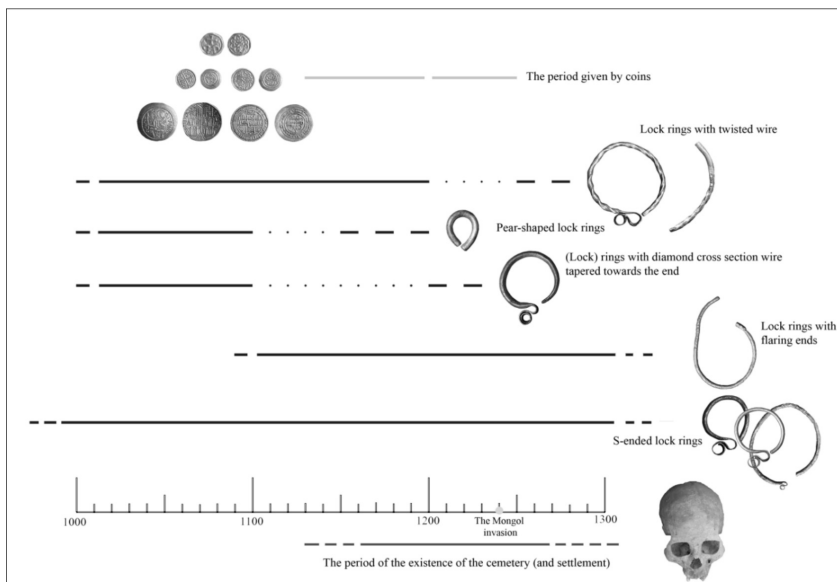
34 Székely Zoltán: A zabolai (Zábala – Románia) kora-középkori temető. In *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*. Veszprém, 1993–1994, 19–20., 277–305.; Székely Zoltán: A petőfalvai (Székelypetőfalva/Peteni, Románia) korai középkori temető. In *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve*, 12. Szolnok, 2001, 197–220.

35 A jövőben nagyon szükséges lenne e két temető horizontális-stratigráfiájának, illetve mikro- és makroregionális elemzésének az elvégzése. Talán egy PhD-dolgozat témája is lehetne?

36 Vargha Mária: *Hoards, Grave Goods, Jewellery. Objects in hoards and in burial contexts during the Mongol invasion of Central-Eastern Europe*. Oxford, 2015, Archaeolingua Central European Archaeological Heritage Series, 34–40.



való használatát a következő ábrán mutatta be nagyon szemléletesen a budapesti régész:



2. kép. A hajkarikák keltezése (köztük az S végűek is).

Vargha M.: i. m. Fig. 21 nyomán.

Mindebből egyértelműen kiderül, hogy az S végű hajkarikák keltezését – legyen kisméretű vagy nagyobb méretű – nem lehet leszűkíteni a 11. vagy 12. századra, illetve csakis saját kontextusukban dönthető el a sírba való kerülésük ideje. A szóban forgó csíksomlyói ékszert említett művében Benkő Elek is hasonlóképpen keltezi.<sup>37</sup>

*Leszögezhető: a csíksomlyói hajkarikát nem a mérete alapján kelteztük későbbre, a 13. századra – ahogyan Botár értelmezi –, hanem a kontextusa alapján.*<sup>38</sup> És ahogyan említettük, nemcsak e sorok szerzője.

37 Benkő Elek: i. m., 155., 157.

38 Mivel a csontok széthullása általában 5 év alatt következik be (Bakay Kornél: *Az avarok időrendjéről. Újabb avar temetők a Balaton környékén*. Kaposvár, 1973. A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadványa. 1., 78, a Botár által emlegetett három temetkezési szintet – ha az első, bolygatott temetkezés egyáltalán a templom temetőjéhez tartozott (?) – sem lehet/szükséges 100 évre keltezni.

Ugyanakkor az S végű hajkarikák keltezésével kapcsolatban álljon itt nagy elődünk, Pósta Béla<sup>39</sup> gondolata, amelyet majdnem száz éve vetett papírra: „*Tárgyunk szempontjából mindezekből a felfogásokból reánk nézve most csak annyinak van fontossága, hogy bár a forma, amely ennek a karikatypusnak kifejlődésére az előképet szolgáltathatta, a karinthisi St. Michael fiatalabb vaskori sírjaiban Certosa-fibulákkal együtt föltalálható, mégis az a kifejlődött változata, amelynek jellegzetessége az egyik végén jelentkező S alakú záródás, a mi hazai leleteinkben az Árpád-házi királyok korát jelzi, és pedig különösen soros temetkezéseinket. Jellegzetes előfordulása eddigi megfigyeléseink szerint a XIV-ik század végével szűnik nálunk meg.*”<sup>40</sup> Sokkal többet manapság sem mondhatunk el.

1.3.b. Ugyan nem jelent meg a Székelyföld hasábjain, de a más sajtótermékekben publikált csíkszentmihályi hajtút egy újságíró – gyaníthatóan Botár hatására (?) – a Magyar Királyság csíki jelenlétének egyértelmű bizonyítékaként tálalta a kérdéskörhöz nem éppen értő nagyközönségnek (ami a manipuláció tipikus példajaként értelmezhető).<sup>41</sup> Írása 107–108. oldalán Botár a következőket írja, szintén a hajtúkkal kapcsolatban: „*A homályt (!) Gáll Ewin azzal kívánta eloszlatni, hogy térképre vitte az általa legjellemzőbbnek gondolt 12. századi erdélyi leletanyag néhány elemét.*” Botár itt (is) téved. A 12. századra jellemző specifikus leletanyagot, ezen belül is a lemezgömbös (és nem gombos) hajtúket nem e sorok szerzője határozta meg, hanem Bóna István, ezelőtt pontosan 38 évvel.<sup>42</sup> Szükséges még megemlíteni, hogy a 12. századi leletanyagot (is) kontextuálisan keltező *pénzérmékről* több feldolgozás történt az utóbbi 100 évben, kezdődően Réthy Lászlótól.<sup>43</sup>

39 Pósta Bélával kapcsolatban lásd: Vinze Zoltán: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. Kolozsvár, 2014, Erdélyi Múzeum Egyesület; Petru David: Egy elfeledett erdélyi tudományos és kulturális mozgalom emlékeztete (Vince Zoltán: A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban, 1899–1919, Kolozsvár, 2014, Erdélyi Múzeum-Egyesület). In: *Székelyföld*, 19/12. (december), 2015, 167–173.

40 Pósta Béla: A gyulafehérvári székesegyház sírleletei. In *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségtárából*. Kolozsvár, 1917.

41 <http://hargitanepe.eu/gombfeju-hajtu-a-tampiller-alatt/> (utoljára belépve: 2016.07.16)

42 Bóna István: *Árpadenzeitliche Kirche und Kirchhof im südlichen Stadtgebiet von Dunaújváros*. In *Alba Regia: Annales Musei Stephani Regis* 16, Székesfehérvár, 1978, 140–141.

43 Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár I*. Budapest, 1899, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása; Huszár, Lajos: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. München, 1979, Battenberg Verlag.; Ujszászi Róbert: *A XII. századi magyar rézpénzek*. Budapest, 2010, Magyar Erme gyűjtők Egyesülete.

Sem Bóna, sem e sorok szerzője, és tudtunkkal senki nem írta le, hogy a fentebb emlegetett hajtúk csak a 12. századra lennének jellemzőek, ezeket minden esetben a temetőkből előkerülő pénzérmék révén keltezték a 11. század végétől a 13. század elejéig.<sup>44</sup> Ismét szükséges leszögeznünk: a kelteztést nem lehet általánosítani, ugyanis minden tárgyat a saját kontextualitásában lehetséges/kell datálni. A csíkszentmihályi temetőből előkerülő *brakteátáról* a numizmatikus Tóth Csaba vélekedése: „ez IV. Béla kori, mongol hadjáratral kapcsolatba hozható kincsleletekből kerül elő”, vagyis ebben az esetben a hajtú keltezése nem 12. (ahogyan az újságíró nő állítja), hanem 13. századi.<sup>45</sup>

1.3.c. Kerámia keltezése kapcsán (108. oldal) elmondhatjuk, hogy a csíki kollégáinkkal ellentétben egyáltalán nem látjuk annyira kézzelfoghatónak a kelteztést e tárgykategória esetében (sem a Csíki-medencében, sem máshol). A tárgykategóriák közül végképpen a kerámia az, amelynek a keltezése – leszámítva a temetők sírkerámiáit – a legrelatívabb. Egy példával szeretnénk illusztrálni mindezt. A 10., illetve a 11. század első felére keltezhető Erdélyi-medencei – egyértelműen még pogány szokásként értékelhető – sírkerámia esetében nem ismert az előző cikkünkben is említett fogaskerék/rádlimintás díszítés,<sup>46</sup> amely alapján gyanítható, hogy e régióban az előbb említett díszítés egyértelműen a 11. században, annak is inkább a második felében terjedhetett el, ahogyan figyelmeztet erre pl. a kolozsmonostori várban feltárt egyik gödörházból előkerült Salamon H17 érmével ismert fogaskerék díszítésű kerámia. Ugyanakkor hasonló díszítésű példányok kerülnek elő a későbbi, 13., sőt 14. századi leletekből is (pl. fogaskerék díszítésű 13. századi kerámia ismert a Kolozsvár-Barátok/Deleu utcából is<sup>47</sup>), ahogyan hullámvonalköteges díszítés is ismert egy későbbi leletanyag kapcsán (Kolozsvár-Főtér keleti sarka/a volt Pescăruși vendéglő<sup>48</sup>).

44 Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: *i. m.*, 95–98.

45 Tóth Csaba: A tatárjárás korának pénzekkel keltezett kincsleletei. In Ritoók Ágnes – Garam Éva (szerk.): *A tatárjárás (1241–42)*. Budapest, 2007, Magyar Nemzeti Múzeum, 79.

46 Takács Melinda: *i. m.*, 56–58.

47 Țiplic, Ioan Marian – Cociș, Sorin – Voișan, Valentin: Descoperiri medievale timpurii în Cluj-Napoca, str. V. Deleu. In *Revista Bistriței*. 18, Bistrița, 2004, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Fig. 5–10.

48 Gáll Erwin – Mizsúr Anitta Kinga – Nagy Szabolcs: *Régészeti adatok Kolozsvár kora középkori és középkori településterületéhez (11–14/15. század)*. Szeged, 2016, 9. tábl. 2 (s. a.).

Ugyanakkor: azt nem állíthatjuk, hogy a Botár István által felgyűjtött kerámia későbbi lenne mint a 11. vagy 12. század, azt viszont igen, hogy egyrészt biztonságosabban feltárt lelőhelyek esetében is csak relatívan tudunk keltezni (éppen ezért kérdéses a terepbejárásból származó leletanyag keltezése), illetve ahogyan a cikkünk első részében egyértelműsítettük: a mi szempontunkból a kerámia, mint forma, technológia, díszítés, elsősorban kultúrtranszfert jelenthet és egyáltalán nem, vagy nem feltétlenül jelzi a Magyar Királyság adminisztrációjának 12. századi csíki jelenlétét.

## 2. RÉSZ

Ezt a részt szívesen kihagynánk, azonban a csíki kollégánk olyan elsietett gondolatokat vetett papírra, amelyre szakmai hitelelességünk miatt kénytelenek vagyunk reagálni, illetve néhány esetben pontosítani, egyértelműsíteni és ami még fontosabb: kijavítani Botár elsietett gondolatait.

2.1. Válaszcikkének címében kérdőjellel illeti az írásom régészeti jellegét, amely nem kevés fejtörést okozott: Botár komolyan átgondolta vagy pedig egy elsietett reakció? Ezzel sokat nem is foglalkozunk, azt azonban mindenképpen leszögeznénk, hogy több mint 1000 avar, honfoglalás és kora Árpád kori temetkezés közlése és interpretálása után talán sikerült régészeti jellegű dolgotat írunk.

A cikket 1 történész és 2 régész olvasta át. Tehát annyira nagyon nem siethettünk. Ugyanakkor – az egyik kollégának fenntartásai a kissé temperamentumos stílussal voltak, maga az inkriminált tartalommal nem. Szóval nem éppen érthető Botár azon mondata, hogy „*Első olvasatra kicsit elsietettnek tűnt Gáll Erwin írása*” (102. oldal).

2.2. A sietős reakció számlájára írhatjuk azt a mondatot is, hogy „...nem tudom nem érzékelni a keleti székekkel, kutatásokkal, kutatókkal (?) kapcsolatos érzelmeket”, vagyis mintha e sorok szerzője – székelként – elhatárolódna székelgyűjti kollégáitól. És nem is merünk arra gondolni, hogy még mi nem fordulhatott meg a csíki barátunk fejében. Nem feltétlenül kellene erre reagálnunk, hiszen aki egy kicsit is ismeri a régészeti szakirodalmat, az tudhatja, hogy „mennyre határolódunk” el a székelgyűjti kollégáktól. Mivel azonban a *Székelgyűjti* olvasói nincs

honnan és miért ismerjék mindezt, kénytelenek vagyunk táblázatba szedni a „székelyföldi kutatókkal való (»negatív«) érzelmeinkre” utaló adatokat. Ha átnézzük az utóbbi években szerzett tudományos közleményeinket, a legtöbb éppen székelyföldi kutatókkal való együttműködés eredménye:

<i>Név</i>	<i>Státusz</i>	<i>Identitás</i>	<i>Milyen korszakról szólt a tudományos munka és mikor jelent meg?</i>	<i>Nyelv</i>	<i>Publikációk száma</i>
Urák Malvinka	doktorandusz, Ūrmös/Kolozsvár	magyar-székely	avar kor (2016)	angol, magyar	2
Laczkó Nándor	egyetemi hallgató, Gyergyóremete	magyar-székely	avar kor, Árpád kor (2013, 2014)	magyar	2
Nyarádi Zsolt	régész, Székelyudvarhelyi Városi Múzeum, Székelyudvarhely	magyar-székely	Árpád kor (2015, 2016)	angol, magyar	4
K. Hőgyes Huba Mihály	régész, doktorandusz, Debreceni Tudományegyetem, Marosvásárhely	magyar-székely nemes/örmény	Árpád kor (2016)	magyar	1
Gál Szilárd	régész, Maros Megyei Múzeum, Marosvásárhely	magyar-székely	honfoglalás kor, Árpád kor (2009, 2010, 2012)	angol, magyar, orosz és román	6 (ebből 2 kötet)

*3. kép. Tudományos együttműködés magyar-székely identitású régészekkel (2009–2016)*

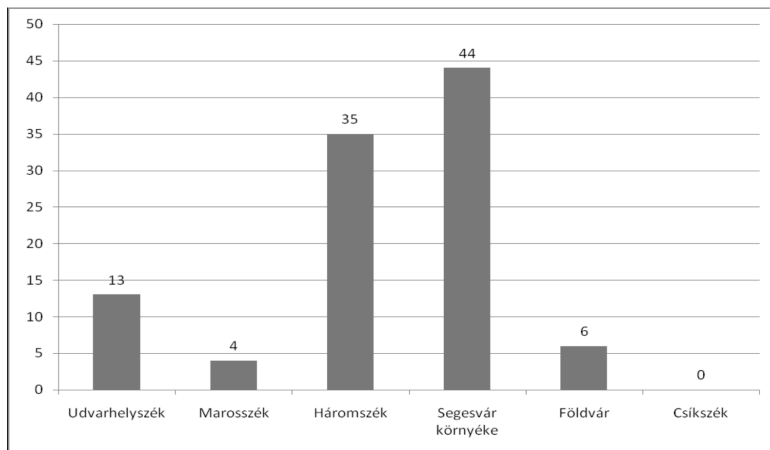
Ahogy látható, közöttük egyaránt van egyetemi hallgató, doktori képzésben részt vevő és képzett régész, vagyis a kollégák státusával kapcsolatban nem támasztottunk soha semmilyen feltételt, mivel nem az érdekelt, hanem a hozzáállás és az egyén munkakapacitása – ezt mondhatjuk akár szakmai alázatnak is.

A többit természetesen az olvasó megítélésére bízuk.

### 3. KONKLÚZIÓK HELYETT

Botár István válaszában sok helyen szakmai adatok ismertetése helyett félremagyarázások találhatók. Egyrészt felrótta e sorok szerzőjének, hogy miért hasonlította össze a Erdélyi-medence keleti része mikrorégióinak különféle leletanyagát. Másrészt viszont a leletanyagát (amely sok esetben terepbejárásból származik) más régiók leletanyaga alapján keltezte (ezt nevezik a régészetben a „körbekeltezés” módszerének).

A régészeti elemzések módszertanának egyik alapvető része a régiók jellegzetességeinek összehasonlítása, éppen a (mikro)regionális, kistáj-karakterisztikumok kimutatása céljából. Nem e sorok szerzőjének jutott ez először eszébe, hanem egész régész generációk élnek/éltek ezzel a módszerrel, pl. olyan jeles személyiségek, mint a csíki kolléga által is említett Bóna István.<sup>49</sup> És ha figyelembe is vesszük a kutatási stádiumot, pl. ezt a grafikát, amelyen a 12. századi pénzek mennyiségét tüntettük fel, minimum elgondolkodtatónak nevezhetjük mikro-régióként:



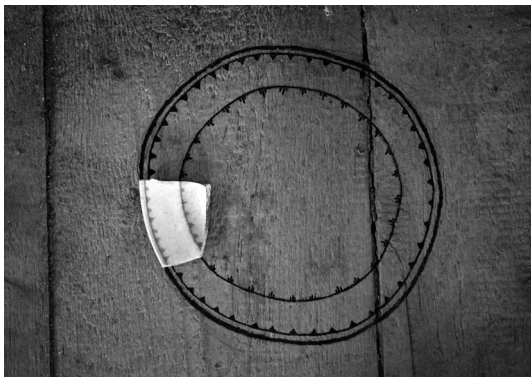
4. kép. Kelet-Erdély 12. századi sírobulusainak mikrorégiónkénti mennyisége

49 Pl. egyik, nagyhatású elemzésének sokatmondó címe alapján Bóna célja e dolgozatban az erdélyi, illetve a Tisza mentén élő gepida népesség leletanyagának összehasonlítása volt: Bóna, István: Gepiden in Siebenbürgen? Gepiden an der Theiss. In *Acta Archaeologica Scientarium Hungaricae*, 31, 1979, 9–50. Szeretnénk megjegyezni, hogy ha Botár logikáját követte volna, ezt a fontos cikket Bóna soha meg nem írhatta volna.

Következtetésképpen Botár válasza nagyon sok esetben számunkra nem kielégítő. Azt nem vitatjuk, hogy a kutatási stádium, a feltárt lelőhelyek mennyisége sok szempontból meghatározza a különféle jellegű következtetéseket, de ha ebből a logikából indulunk ki, vagyis hogy csak a régmúlt leletanyagainak 100%-os feltárása után nyilatkozhatunk, akkor Jankovich Miklóstól Hampel Józsefig, illetve Fettich Nándortól Bóna Istvánig senki egy sort sem írhatott volna le mindeddig. Pedig korszakalkotó, nagy művek születtek ezen régész elődök tollaiból....

Túllépve a kutatási stádium rögzös kérdésén, e sorok szerzője továbbra sem lát egyértelmű régészeti bizonyítékot a 12. századi Magyar Királyság adminisztrációs intézményrendszerének Csíki-medencei létezéséről. Hogy milyen státusa lehetett a területnek, az egyértelműen elgondolkodtató, főleg annak fényében, hogy a *hospesek* erdélyi betelepítése nem véletlenül történik éppen a 12. század második felében.<sup>50</sup> Mindez egyértelműen a régió, vagyis az Erdélyi-medence demográfiai helyzetével magyarázható, amely egybevágott a Botár által is említett expanzióban levő királyság érdekeivel, ahogy előbb utaltunk is erre.

Ha valamiben egyetértünk Botár Istvánnal – és biztos vagyok, hogy ő is e sorok szerzőjével –, akkor az maga a vita hasznos volta! Egyetlen vélemény erőltetése egy adott tudományág beszűküléséhez vezet, mivel a bölcsész tudományok alapja a többdimenziós véleménypluralizmus. Reméljük, hogy ez egyértelműen elmondható e vita kapcsán is.



Újrateremtés

50 A *hospes* kérdésköréről l. pl.: Fügedi Erik: *i. m.*, 398–418.